

ІСТОРІЯ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

Одним із найбагатших і найзмістовніших фахових зібрань гуманітарного профілю в Україні є наукова бібліотека Інституту археології НАН України. Історію бібліотеки неможливо розглядати окремо від історії становлення Інституту, який було засновано майже одночасно з Академією наук України.

У 1919 р. у межах Академії було організовано Комісію зі складання археологічної карти України. Водночас у Києві працювало Українське наукове товариство, яке 1921 р. було включено до Академії наук. На базі цих двох установ було створено Археологічну комісію (Історія Академії наук 1993). За статутом Академії «при відділах, при наукових установах Академії та при окремих катедрах» мали бути організовані відповідні бібліотеки (Історія Академії наук 1993, с. 177). З огляду на це вже на першому засіданні ради Археологічної комісії 22 серпня 1921 р. серед інших питань було ухвалено створення при комісії бібліотеки та затверджено посаду її завідувача з обов'язками каталогізатора (НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 3). У 1921 р. Російська Академія історії матеріальної культури надіслала Археологічній комісії свої наукові видання. Тоді ж свої видання передав комісії і Ермітаж.

У 1922 р. завдання та функції Археологічної комісії перебрав на себе Археологічний комітет на чолі з академіком Ф. Шмідтом. Підпорядковувався комітет Першому історично-філологічному відділу Академії наук. У червні 1924 р. він отримав статус Всеукраїнського ар-

хеологічного комітету (ВУАК) і з того часу став центром координації, організації та планування пам'яткоохоронних студій в Україні. Головою Комітету було обрано О. Новицького, заступником — Д. Щербаківського, секретарем — М. Рудинського (НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 21). ВУАК спромігся об'єднати провідних учених, поступово зростала кількість членів комітету і наукових шкіл, які вони представляли. Дійсними членами ВУАК було затверджено М. Еберта (Берлін), А. Тальгрена, Ю. Айлію (Гельсінки), С. Гамченка (Житомир), Д. Яворницького (Дніпропетровськ) та ін.

Одразу ж після створення ВУАК розпочав плідну видавничу та популяризаторську діяльність. За нетривалий час свого існування ВУАК надрукував надзвичайно змістовні видання, які не втратили наукового значення й нині. Більшість із цих раритетів посідають почесне місце у сучасній бібліотеці Інституту археології. Це часописи «Короткі звітлення ВУАК» за 1925 та 1926 рр.; «Записки ВУАН», т. 1, 1930 (1931) р.; «Хроніка археології та мистецтва», ч. 1 (1926), ч. 2 (1930), ч. 3 (1931).

Значний інтерес становить «Збірник Історично-філологічного відділу Української Академії наук». Найбільшою увагою дослідників користується примірник часопису за номером 40, що містить колективну монографію за редакцією В. Козловської та П. Курінного «Трипільська культура на Україні».

Одночасно з ВУАК існувала інша, не менш значна науково-дослідна археологічна установа Академії наук України — Антрополого-етнологічний музей ім. Ф. Вовка. Оскільки саме бібліотека цього закладу (після злиття низки

установ у 1930-х рр.) стала основою книжкового зібрання бібліотеки Інституту археології, є сенс окремо зупинитися на його історії¹.

Ще в 1918 р. відомий український учений-філолог С.О. Єфремов та письменник і політик П.Я. Стебницький — душоприказники видатного українського вченого, антрополога, етнографа і археолога, професора Федора Кіндратовича Вовка (1847—1918) — звернулися до комісії з утворення Української академії наук із проханням прийняти, згідно із заповітом небіжчика, його наукову спадщину, зокрема рукописні матеріали і книжки з антропології, археології, історії, етнографії та фольклору. Для збереження спадщини видатного вченого в гідних умовах було запропоновано створити особливий кабінет ім. професора Вовка.

У 1921 р. учень Ф.К. Вовка О.Г. Алешо з неймовірними труднощами перевіз архів і колекції Ф.К. Вовка з Петрограда до Києва. Саме цей самовідданий учений-етнограф став першим керівником новоствореного Антропологічно-етнологічного музею ім. Ф.К. Вовка. Однак важкий тритижневий переїзд у неопалюваних вагонах під час лютих морозів мав для О.Г. Алешо трагічні наслідки. Він тяжко застудився і наступного, 1922 р., помер від туберкульозу. Керівником музею став інший учень Ф.К. Вовка — А.З. Носов.

У стінах Антрополого-етнологічного музею, розташованого по вул. Жертв (Героїв) революції (нині Трьохсвятительська), розміщувалася бібліотека, якою від початку її заснування керував С.О. Дзбановський. Згідно із записом у трудовій книжці останнього, його було прийнято на роботу до Музею антропології і етнології ім. Ф. Вовка ВУАН 01.07.1921 р. на посаду бібліотекаря-консерватора за рішенням загальних зборів ВУАН.

У Звідомленні Всеукраїнської академії наук за 1923 р. міститься така характеристика цієї бібліотеки: «Бібліотека Антрополого-етнологічного музею ім. Вовка у своїй підваліні має неабияку, а справді позначну, книгозбірню покійного проф. Хведора Кіндратовича Вовка. Вона, відколи її подаровано Академії наук, перебувала увесь час під керуванням Євг. Ол. Дзбановського. 1922 р. збагатилася вона ще на книгозбірню Ол. Гавр. Алешо, подарунок од дружини незабутнього небіжчика, що своїм життям заплатив за перевіз дорогоцінного Музею Хведора Вовка з Петербурга на Україну, до Києва. За 1923 рік вступило до бібліотеки 97 назв в числі 122 томів <...> За 1923 р.

¹ У бібліотеці ІА зберігається чимало книжок з екслібрисом Ф. Вовка, проте, на жаль, їх не зібрано в окрему колекцію, і вони розпорошені по фонду.

число одвідувань бібліотеки Музею ім. Вовка було — 148; число книжок, що видано для читання — 480. Користуються бібліотекою переважно спеціалісти-вчені, особи, що зайняті педагогічною працею, а також учні вищих шкіл <...> Штатний співробітник для бібліотеки був лиш один — С.О. Дзбановський» (Історія Академії наук 1993, с. 377).

У подальшому фонди бібліотеки продовжували поповнюватися, хоча переважно лише випадковими виданнями. Проте за 1924 рік «... вступило 220 назв в 286 томах. Бібліотека отримувала книжки і мала постійний зв'язок з ВУАН, Російською академією історії матеріальної культури, етнографічним відділом Російського музею в Ленінграді, отримувала книжки від різних краєзнавчих організацій; <...> до неї вступали і невеличкі підібрані колекції книжок (від В.О. Караваєва описання різних країн і мандрівки — 20 номерів; від акад. Д.І. Багалія — книжки про Слобожанщину — 6 номерів; від В. Козловської — серія археологічних праць — 7 номерів; із збірки української старовини Г. Львовича — 38 номерів; з бібліографічного покажчика М. Опоки — етнографічні та історичні книжки — 43 номери) і окремі книжки (від Сільськогосподарського наукового комітету; Інституту наукової мови; акад. М.В. Птухи; проф. С.А. Таранушенка; проф. Б.М. Базилевича; М.В. Шарлеманя; О.Б. Курило; В. Вінницького; В.П. Петрова; Д. Саливна і співробітників комітету). Книжки вступали до бібліотеки почасти в порядку обміну, але більшість — як дар ...». Великою вадою була відсутність нових надходжень відповідної фахової іноземної літератури, і лише у 1924 р. «уперше пощастило налагодити зв'язок з Прагою і отримати від проф. Матейки часопис «Antropologie», 4 номер за 1923 рік. Окрім того, за списком, поданим од Кабінету ім. Ф. Вовка, Всенародня бібліотека випусувала протягом року <...> періодичні видання» (Історія Академії наук 1998, с. 82—83).

Кабінет антропології та етнології ім. Ф. Вовка (так згодом почав називатися музей) мав власний друкований орган — журнал «Антропологія», який видавали у 1928—1931 рр. Наявність свого журналу давала змогу дещо поживавити обмін літературою. «Кабінет антропології <...> надсилає Вам в порядку обміну «Антропологію» річник кабінету ...», — читаємо в офіційному листі до В.Ю. Данилевича (ІР НБУВ, ф. ХХІХ, од. зб. 542). Згодом «Кабінет антропології висловлює щиру подяку за передачу йому від В.Ю. Данилевича 7 різних назв книжок» (ІР НБУВ, ф. ХХІХ, од. зб. 543).

Отже, протягом 1920-х — на початку 1930-х рр. наукова археологічна робота в Україні як і нау-

кова археологічна література) зосереджувалась переважно в двох організаціях — ВУАК та Кабінеті антропології ім. Ф. Вовка.

З кінця 1920-х рр. в Академії наук почались репресії. На визначних українських учених, які мужньо перенесли жах революції, громадянської війни та воєнного комунізму, не полишаючи своєї роботи в роки голоду і руйнації, чекали фантасмагоричні «чистки», арешти і заслання. Знищувались книги, рукописи, архіви і картотеки.

Насамперед репресії торкнулися історично-філологічного відділу Академії наук як найбільш «схильного» до буржуазного націоналізму. Були заборонені будь-які зв'язки із закордонними колегами, отже, припинилися надходження від них іноземної літератури. Книжкові фонди також неодноразово підлягали «чистці» на предмет вилучення з них літератури «ворожого» спрямування. В архіві бібліотеки Інституту археології зберігся примірник документа такого змісту:

<i>УСРР</i>	<i>До всіх керівників установ</i>
<i>Київська Міськрада</i>	<i>нов учбових закладів та</i>
<i>Відділ Наросвіти</i>	<i>зав. бібліотек</i>
<i>13/XI-34р.</i>	

Міськвідділ Наросвіти при цьому надсилає зведений список № 1 на літературу, що підлягає вилученню з бібліотек та учбових закладів.

Пропонуємо негайно цю літературу вилучити та, виділивши комісію, скласти на вилучену літературу акт, розірвати її на чотири частини, здати до Укрутиллю та копію акта надіслати до Бібсектору МіськВНО.

Вилученню підлягає лише література, що її зазначено в цьому спискові, всі інші книжки повинні бути повернуті на полки. Якщо та чи інша книжка, що не входить до цього списку, викликає сумнів, на такі книжки складається список, який надсилається до Бібсектору ОблВНО.

Для одержання додаткових розпоряджень про вилучення політично-шкідливої літератури пропоную всім зав.бібліотек з'являтися 1, 2, та 21 числа кожного місяця до Бібсектору МіськВНО /вул. 25-го Жовтня, № 2, кімн. 6/ від 10 до 4 год.

Попереджую, що винних у невиконанні цієї директиви буде притягатись до суворої судової відповідальності як за поширення контрреволюційної літератури.

Тип. 600
ДИРЕКТОР БІБЛІОТЕК /РЕЙНІШ/

На щастя, далеко не завжди таку літературу знищували, здебільшого вона потрапляла у так звані спецхрани, що давало змогу зберегти її до кращих часів.

У 1930 р. було проведено злиття відділів історично-філологічних і соціально-економічних наук у єдиний соціально-економічний відділ Академії, який отримав номер «Другий». Згідно з документами, у той час інтенсифікувався процес створення бібліотек при окремих установах ВУАН. *«Бібліотека ВУАН складається зі спеціальних бібліотек 1-го та 2-го Відділів та підручних бібліотек при окремих установах Відділів ВУАН (підручні бібліотеки бібліотечного штату не мають). Тому потрібно «провести після набору бібліотечного персоналу формування підручних бібліотек при наукових установах ВУАН; доручити зав. бібліотекою <...> скласти проект інструкції формування підручних бібліотек та взагалі порядку комплектування академічних бібліотек»* (Архів Президії, пр. № 2 від 13.01.31 та пр. № 9 від 2.04.31).

1933 р. з метою *«корінної реконструкції ряду академічних установ, що попередня їхня діяльність здебільшого була хибною й навіть клясово ворожою пролетаріятові»* було організовано Секцію історії матеріальної культури (СІМК) як тимчасову перехідну структуру перед створенням інститутів. Основне приміщення Секції передбачалося по вул. Короленка, 54 (нині Володимирська), кімн. 2 (НА ІА НАНУ, пр. засід СІМК від 10.04.33 р.). СІМК було створено на базі Всеукраїнського археологічного комітету, Кабінету антропології і етнології ім. Ф. Вовка, Музею археології, Етнологічного музею, Етнографічної комісії (Архів Президії, пр. № 9 від 5.05.33). Директором новоствореної установи було призначено Ф.А. Козубовського. Напевно, справжньою метою реконструкції підрозділів Академії було бажання влади створити чітку ієрархічну та контрольовану організацію замість слабко структурованих та досить незалежних інституцій. Цікаво, що створена у 1930-х рр. структура Академії досі є незмінною.

Серед організаційних питань на одному з перших засідань новоствореної секції йшлося про те, що *«для праці співробітників мусять бути утворені відповідні умови — обстановка та бібліотека»* (НА ІА НАНУ, пр. засід. СІМК від 13.04.33 р.). Про необхідність облаштування приміщень для бібліотеки йшлося й у листі СІМК до Президії ВУАН *«... потрібно передбачити звільнення приміщень 2-го поверху (по вул. Жертв Революції. — В.К.) під <...> кімнати для бібліотеки»* (НА ІА НАНУ, ВУАК-СІМК, № 452). На одному з перших засідань Президії СІМК було укладено план видавничої діяльності, який включав як фундаментальні праці, періодичні видання, так і науково-популярні праці.

Документів, які б підтверджували, що бібліотека СІМК об'єднала бібліотечні зібрання

всіх установ, що увійшли до її складу, віднайти не вдалося. Проте наявність у фонді бібліотеки Інституту археології видань зі штампом ВУАК, Археологічного музею, Кабінету антропології та інших свідчить на користь цієї думки. Комплектування бібліотечних фондів у той час переважно продовжувалося традиційним способом — завдяки подарункам та обміну. Комплектування закордонною літературою відбувалося через бібліотеку ВУАН. «*Запропонувати Секретарям циклів до 14/Х подати т. Борисенко (зав. бібліотекою ВУАН. — В. К.) остаточно складені списки на закордонну літературу* (НА ІА НАНУ, ВУАК-СІМК, № 542, арк. 12). Про цілеспрямоване фінансування на придбання літератури по окремих установах ВУАН йдеться у кошторисній заявці на IV кв. 1933 р. за підписом Ф.А. Козубовського (який водночас виконував обов'язки вченого секретаря 2-го Відділу ВУАН):

«2. *Бібліотечні справи.*

1. *На періодичну літературу: ... б/. Ін-т історії мат. культ. 1000*

2. *Придбання монограф. літератури...б/. Ін-т історії матер. культ. 500»* (НА ІА НАНУ, ВУАК-СІМК, № 542, арк. 28).

З кінця 1933 р. реорганізацію ВУАН було продовжено. Основною структурною одиницею в Академії став інститут. На базі СІМК було створено Інститут історії матеріальної культури (ІМК), який функціонував під такою назвою до 1938 р. (Архів Президії, пр. № 1 від 14.01.34 р.). Спочатку склад новоствореної установи був невеликим: «... *Нижчезазначених наукових робітників колишнього 1 та 2 відділів ВУАН призначити на посади н. с. таких інститутів:*

б/. До ІМК: Козубовського, Мовчанівського, Рудинського, Макаренка, Петрова, Маслова, Моргилевського, Коршака, Магуру, Загладу, Дзбановського, Гавриленка.

... Всіх н. с., які не ввійшли до зазначених інститутів. — звільнити.

... Призначити директором ІМК — т. Козубовського.

... Призначити на посаду вченого секретаря ІМК — т. Мовчанівського» (Архів Президії, пр. № 6 засід. від 13.02.34 р.).

Бібліотека ВУАН складалася з двох частин — фундаментальної бібліотеки і фахових бібліотек науково-дослідних установ ВУАН, що були філіями фундаментальної бібліотеки (Історія Академії наук 2003, с. 147).

Формування фонду бібліотеки регулювала бібліотека ВУАН. Зокрема, література з-за кордону та інших установ Радянського Союзу надходила до Відділу обміну бібліотеки ВУАН і потім розподілялась по інститутах.

ІМК мав своє періодичне видання — «Записки ІМК» (було випущено 5 книжок). Наявність свого видання давала змогу публікувати оперативну інформацію та обмінювати її на іншу літературу.

Подальша доля більшості зі співробітників новоствореного інституту була трагічною. Насамперед постраждав М.О. Макаренко. У 1934 р. його було заарештовано та вислано до Казані. У 1936 р. його було знову заарештовано і в січні 1938 р. розстріляно у Томській в'язниці. Бібліотека М. Макаренка (зокрема значна частина тиражу монографії «Маріупільський могильник» (1933)) потрапила до фондів бібліотеки Інституту археології.

У 1934 р. було вислано до Архангельської області відомого дослідника первісності М.Я. Рудинського. Директор СІМКу та ІМК Ф.А. Козубовський у 1934 р. після смерті колишнього президента ВУАН М.С. Грушевського необережно надрукував у академічному часописі некролог на опального академіка. За це його було звільнено з роботи та заарештовано. У 1937 р. розстріляно дослідника трипільської культури С.С. Магуру та вченого секретаря ІМК Т.М. Мовчанівського. У 1938 р. розстріляно етнографа Л.Б. Загладу.

Водночас на тлі цих жорстоких історичних катаклізмів продовжувалося формування нової археологічної бібліотеки, яка відтоді стала структурним підрозділом інституту. У 1935 р. завідувачем бібліотеки ІМК було призначено Є.О. Дзбановського, який опікувався нею до 1954 р.

Після знищення «ворогів народу», тобто майже всього первинного складу ІМК, у 1938 р. установу було реорганізовано в Інститут археології АН УРСР (Архів Президії, пр. № 18 від 14.05.38 р.).

Після арешту директора ІМК Ф.А. Козубовського його обов'язки до 1940 р. перейшли до відрядженого з Москви М.І. Ячменьова — випускника Ленінградського комвузу та курсів Інституту червоної професури — людини, далекої від науки, яка навряд чи розумілася на тому, чим і ким керувала: «*Есть еще один сотрудник Петров, о котором нужно еще подумать. Он по специальности доктор литературы. Из беседы с ним у меня складывается впечатление, что с него толка не будет и, по-видимому, придется его уволить»* (Архів Президії, пр. № 30 від 22.09.38 р.). Так характеризував М.І. Ячменьов відомого вченого В.П. Петрова на засіданні Президії Академії наук.

На посаді директора Інституту археології М.І. Ячменьов був лише до 1940 р., відтоді до 1946 р. цю посаду обіймав Л.М. Славін (заступник директора з наукової частини з 1938 р.).

Штатний склад Інституту археології з 1938 р. невпинно зростає. Якщо у 1938 р. налічувалось 30 наукових співробітників та 7 осіб адміністративно-господарського персоналу, то в 1940 р. *«всього в Ін-ті археології налічується 66 співробітників (наукові, тех. персонал, сумісники, аспіранти, працюючі в інших містах)»* (Архів Президії, спр. № 24, Список ...).

Серед 66 співробітників Інституту археології у 1940 р. було два співробітники бібліотеки — вже згадуваний завідувач Є.О. Дзбановський та випускниця Київського педінституту Р.І. Шифріна.

Під час Великої Вітчизняної війни Інститут археології було евакуйовано до Уфи, де він увійшов до складу Інституту суспільних наук АН УРСР (утворений 15 липня 1941 р.). Інститут складався з восьми відділів: економіки, історії і археології, мовознавства, історії літератури, фольклору, художньої літератури, музичного мистецтва, образотворчого мистецтва (Славін 1942, с. 55). В середині 1942 р. було виокремлено Інститут історії та археології.

На жаль, з'ясовуючи долю бібліотечного фонду під час війни, ми можемо користуватися лише фрагментарними даними. Документальних свідчень про евакуацію фонду до Уфи, хоча б його частини, не існує. Найімовірніше, він залишився у Києві.

Восени 1941 р. співробітники, які залишилися в окупованому Києві, намагалися відновити Академію наук України. 20 жовтня відбулося засідання Академії під керівництвом О.П. Оглобліна. Серед відновлених установ був і Археологічний інститут, який тимчасово очолила професор Н.Д. Полонська-Василенко (Верба 1995). Співробітники Інституту прагнули продовжувати наукову діяльність у новоствореному закладі, попри складні фінансові, організаційні та побутові умови. Приміщення гуманітарних інститутів не опалювали. Зважаючи на це, частина інститутів, зокрема Археологічний, переїхали з бульвару Шевченка, 14 (де вони розміщувалися до війни) до приміщення по вул. Фундуклеївській, 15. *«Холодні приміщення, зруйновані лабораторії, спустошені бібліотеки, перекидання інститутів з одного помешкання до другого, коли науковці примушені були самі переносити майно інститутів: книжки, експонати, музеї <...> — все це не сприяло науковій праці»* (Полонська-Василенко 1993, с. 64). Нові установи функціонували недовго — до середини 1942 р., коли Українська Академія наук практично припинила своє існування.

У той час будівлю інституту, що на бульварі Шевченка, 14, було повністю пограбовано окупантами. Під час окупації на території Києва діяв оперативний штаб Розенберга та інші

формування, які займалися обстеженням установ, вилученням з них цінної літератури і вивезенням її до Німеччини. Книжки, які не становили інтересу для німецької нації, надсилали в БАН. Саме туди, як свідчать архівні матеріали, частково потрапили фонди бібліотеки Інституту археології (ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 2, спр. 67).

Як свідчить *«Акт об ущербі, причиненому німецько-фашистськими захватчиками Інституту археології АН УРСР»*, значну частину книжкового фонду бібліотеки було вивезено до Німеччини, а саме — понад 7 тис. примірників книг археологічного змісту, 500 книг з хімії (причому було вивезено майже всю цінну монографічну й періодичну літературу), географічні та історичні карти України XVI—XVIII ст. Вивезенням археологічних колекцій, літератури та наукового архіву керував німецький археолог д-р Рудольф Штампфусс (НА ІА НАНУ, оп. 1, спр. 3).

Після звільнення території України від фашистів постановою Ради народних комісарів УРСР за № 810 від 17 липня 1944 р. Інститут археології АН УРСР було поновлено (Вісті 1944, с. 5). Проте ще до поновлення інституту як самостійної установи після повернення з евакуації його співробітники (а їх на той час було лише шестеро) здійснювали розшук і повернення матеріалів, поступово доводили до ладу приміщення.

До структури поновленого інституту було включено бібліотеку разом із архівом у складі двох співробітників — завідувача бібліотеки і архіву Е.О. Дзбановського та бібліотекаря-архіваріуса С.А. Гельфенбейн (згодом до них приєдналась бібліограф М.С. Тимашева). Інституту пощастило розшукати і перенести до свого приміщення частину бібліотеки й наукового архіву. *«Протягом другого півріччя 1944 року було проведено велику роботу по впорядкуванню повернутих книжкових і архівних фондів. Інститут вживав заходів до поповнення книжкових фондів археологічними виданнями через звернення до низки наукових закладів і видавництв (переважно до Москви, а також обласних центрів УРСР)»* (Дзбановський 1947, с. 186).

У 1948 р. відбулася значна подія: в порядку реституції з Німеччини було повернуто вивезену під час війни 5141 книжку². Отже, загальна кількість бібліотечних книг збільшилась до 26 тис. одиниць. Завідувачем бібліотеки було

² У 1995 р. до бібліотеки Інституту археології повернулася ще частина книг (157 примірників) з тих, що були вивезені до Німеччини під час Другої світової війни. Книжки було знайдено в Пфальбауммузеєумі та повернено його директором д-ром Г. Шебелем.

складено список з 116 наукових установ для обміну літературою. На прикладі звіту за 1948 р. ми можемо уявити собі роботу бібліотеки:

«— Видано для користування — 9914 кн. од. На міжбібліотечний абонемент іншим науковим установам — 142 кн. од. Відвідувань — 4469.

— Бібліотека одержувала 44 радянських журнали, передплачено на 1949 р. — 42 радянські журнали, через Державну публічну бібліотеку УРСР передплачено іноземні журнали (24 найменування). Проводились виставки нових надходжень, тематичні виставки.

— Протягом 1948 року бібліотека поповнилась на 1007 кн. од. (не враховуючи повернені за реституцією книги).

— Бібліотека одержала по обміну низку видань: від Державного Ермітажу, ПМК СРСР, Музею образотворчих мистецтв ім. Пушкіна, Інституту музейної і краєзнавчої роботи, Білоруської АН, Академії Архітектури Узбецької РСР, Молдавської бази АН СРСР, Державного Історичного Музею, Вірменського, Саратовського університетів, Познанського Товариства передісториків та ін. Значним надходженням стали серія «Записки Одесского Общества Истории и Древностей» (17 томів), отримана від Одеського археологічного музею і 16 книг «Przegląd Archeologiczny» (НА ІА НАНУ, оп. 1, спр. 73).

У подальшому бібліотечний фонд поповнювався через «Академкнигу», букіністичні магазини, відділ іноземного комплектування Державної публічної бібліотеки, обмін з іншими установами (Ермітажем, ПМК АН СРСР, АН Узбецької РСР, Середньоазіатським державним університетом, Інститутом історії, мови і літератури Молдавії, Академією архітектури УРСР та ін.). Були й надходження безпосередньо з-за кордону. Наприклад, судячи зі звіту за 1951 р., бібліотека отримала 15 книг серії «Archaeologia Hungarica» від Угорського національного історичного музею, що повністю доукомплектували цю серію. Цікаво, що наприкінці 1940-х — на початку 1950-х рр. бібліотека інституту отримувала від Московської та Київської міськдовідок газетні вирізки, присвячені археологічним експедиціям, розвідкам, знахідкам, роботі наукових установ і музеїв у галузі археології та після закінчення експедиційного сезону влаштовувала виставку «Археологічної інформації в пресі» про експедиції інституту, інших наукових установ і музеїв (НА ІА НАНУ, оп. 1, спр. 155).

У 1954 р. завідувач бібліотеки О.Є. Дзбановський раптово помер, і його місце посів колишній завідувач бібліотеки Інституту історії АН УРСР Ф.І. Чеусов, який пропрацював на цій

посаді до 1957 р. Після його виходу на пенсію беззмінною завідувачкою бібліотеки на довгі роки стала Катерина Семенівна Корнієнко, яка почала працювати в бібліотеці інституту на посаді бібліотекаря ще 1955 р.

За бібліотечними документами (звітами, копіями актів тощо), в 1950-х рр. інтенсивно переформували фонди академічних та музейних бібліотек спорідненого профілю. Передавали непрофільну та дублетну літературу як із бібліотеки Інституту археології, так і до неї. Наприклад, звіт за перше півріччя 1955 р. повідомляє про передачу до Публічної бібліотеки та бібліотек інститутів АН УРСР понад 2500 примірників книжок (НА ІА НАНУ, оп. 1, спр. 264).

У той час в бібліотеці тривала інтенсивна внутрішня робота: окрім «опрацювання нових вступів», написання карток для каталогів тощо йшла поточна переінвентаризація літератури, часткова перестановка книжок, робота зі складання списків дублетної літератури, було виділено та систематизовано книги для резервного фонду, започатковано картотеку статей з археології, картотеку видань інституту. Постійно здійснювалася робота з опрацювання книжок (наприклад, за 1951 р. було опрацьовано 203 книжки) (НА ІА НАНУ, оп. 1, од. зб. 15, 130, 264, 392, 423).

У повосенні часи, як і перед війною, Інститут археології та його бібліотека містилися у будинку на бульварі Шевченка, 14. Приміщень не вистачало, до того ж у 1950-х рр. частину приміщень під кімнати для проживання займали співробітники інституту з сім'ями.

У 1960 р. Інститут археології, як і деякі інші академічні інститути гуманітарного профілю, переїхав до новозбудованої будівлі по вул. Кірова, 4 (сучасна Грушевського). Звісно, переїхала і бібліотека інституту. Тоді ж, як свідчить звіт про роботу бібліотеки за 1960 р., в ній було створено відділ підручної літератури, до якого увійшли археологічні видання, що користувалися найбільшим попитом.

1960-ті — початок 1990-х рр. були часом найбільш регулярного, цілеспрямованого та систематичного поповнення фонду бібліотеки Інституту археології. Досить стабільним і достатнім було фінансування на придбання літератури й передплату періодичних видань. Це можна простежити на прикладі кошторису адміністративно-господарчих витрат за 1963 р., де було заплановано:

На передплату вітчизняних періодичних видань	0,4 тис. крб.
На придбання наукової літератури	1,4 тис. крб.
Палітурні роботи	0,5 тис. крб.

Витрати по книгообміну	0,1 тис. крб.
Придбання бібліотечної техніки	0,1 тис. крб.
Р а з о м	2,5 тис. крб.

Зважаючи на рівень тогочасних цін, таке фінансування здається досить задовільним.

Систематичне і цілеспрямоване комплектування можливе було і завдяки існуванню мережі — бібліотечного колектора «Академкниги», центрального бібліотечного колектора, комплектування іноземною літературою через Центральну наукову бібліотеку, розгалужену мережу книгообміну тощо.

Окрім бібліотеки інституту, її завідувачка К.С. Корнієнко приділяла велику увагу бібліотечним підрозділам відділу археології Криму (у складі Інституту археології з 1956 р.) та заповідника «Ольвія» (у складі інституту — з 1938 р.). Проводилась робота з комплектування цих бібліотек, велася паралельна документація, надавалася методична допомога. Нині ці бібліотеки функціонують як підрозділи Кримського філіалу Інституту археології та Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія» і мають самостійне фінансування.

У 1974 р. Інститут археології і бібліотека вчоргове переїхали на нове місце — понад 20 років вони розміщувалися в будівлях колишнього Видубицького монастиря (вул. Видубицька, 40). Бібліотеці, книжковий фонд якої на той час становив понад 60 тис. основного та понад 20 тис. обмінного фонду, не вистачало місця у приміщенні, свого часу спеціально побудованому до дзвіниці під монастирську бібліотеку, тому в ньому розмістився основний фонд, там проводилась видача літератури на абонемент, а читальна зала з підручним фондом, обмінний фонд та відокремлена згодом через брак місця дублетна література розташувалися в іншому корпусі. Це створювало певні незручності як в обслуговуванні читачів, так і у внутрішній роботі бібліотеки.

За часи завідування К.С. Корнієнко бібліотека Інституту археології перетворилась в одну з найкращих у Радянському Союзі бібліотек археологічного профілю. Було проведено велику роботу з поповнення втраченого під час війни фонду через букіністичні магазини Москви, Ленінграда і Києва. Придбано 16 особистих бібліотек видатних учених-археологів. Мужнім вчинком завідувачки стало збереження нею наукових видань 1920-х рр., зокрема літератури з бібліотеки Ф. Вовка, які свого часу могли бути знищені як ідеологічно ворожі. К.С. Корнієнко плідно працювала на посаді завідувачки до свого виходу на пенсію у 1991 р.

Нині колектив бібліотеки складається із завідувачки та трьох співробітників. Нинішньо-

му складу бібліотеки довелося взяти участь в останньому переїзді, що відбувся у 1997 р. під час переміщення Інституту археології з Видубицького монастиря до будівлі на пр. Героїв Сталінграда, 12. Сьогодні бібліотека розташовується на третьому поверсі цього будинку. Тут розмістилися просторий читальний зал з підручним фондом та приміщення для основного фонду бібліотеки, який структурно поділено на вітчизняний та іноземний фонди, які, в свою чергу, розподілено на фонди монографічних та періодичних видань. На жаль, приміщення, в яких розмістилася бібліотека, не повністю відповідають умовам збереження її фонду. Крім того, практично відсутні вільні площі, призначені під збільшення фонду.

Серед найцінніших видань бібліотеки ІА НАН України слід відзначити такі серії: «Археологическая летопись Южной России» (1899—1905), «Древности. Труды Московского археологического общества» (1865—1917), «Записки Одесского Общества истории древностей» (1865—1919), «Известия Таврической ученой архивной комиссии» (1867—1920), «Известия Императорской археологической комиссии (1901—1916), «Труды археологических съездов» (1871—1916). Крім того, зберігаються повні комплекти періодичних археологічних видань: «Археологія», «Российская (советская) археология», «Вестник древней истории» тощо.

До послуг читачів довідково-бібліографічний апарат бібліотеки: алфавітний та систематичний каталоги, близько 20 картотек, серед яких картотеки статей з археології та давньої історії, праць співробітників інституту та видань Інституту археології, рецензій, вітчизняної та іноземної періодики, колекцій, україністики, античних авторів, «Праць Археологічних з'їздів», статей деяких дореволюційних часописів тощо. До послуг читачів електронний каталог, що відбиває масив літератури, отриманої бібліотекою з 1997 р.

Вже від початку існування бібліотеки тематичне спрямування її фондів було досить широким. Вони склалися з археологічної, антропологічної, етнографічної, історичної, мистецтвознавчої і природничої літератури. Також було представлено літературу з філософії, релігії, культури, філології, довідкові видання. Всі ці розділи наявні як у вітчизняному, так і закордонному фондах. За часи існування бібліотеки всі розділи поповнювалися та внутрішньо структурувалися.

Регулярно (майже щомісяця) у приміщенні читального залу бібліотеки влаштовуються виставки нових надходжень, що користуються великим попитом у читачів. Традиційними

є тематичні книжкові виставки, що готуються до ювілеїв, пам'ятних дат, конференцій тощо. Останнім часом бібліотека започаткувала традицію влаштування у читальному залі фото-виставок.

Однією з головних проблем останніх років є відсутність цілеспрямованого систематичного комплектування книжкового фонду. Основними джерелами надходжень переважно є обмін та подарунки. Щоправда, у такий спосіб вдається отримати чималий обсяг літератури (500—600 примірників на рік). Особливо важко задовольнити потребу у фаховій літературі із близького зарубіжжя через брак як коштів, так і систематичної інформації. Значну кількість іноземних видань (переважно періодичних) бібліотека традиційно отримує через Національну бібліотеку України ім. В. Вернадського НАН України.

Згадуваний великий обмінний фонд — не лише джерело для обміну науковою літературою. Час від часу інститут та його бібліотека підтримують літературою зі свого обмінного фонду вищі навчальні заклади та інші профільні установи (як кийвські, так і регіональні).

Останнім часом завдяки поліпшенню технічного оснащення інформаційні можливості бібліотеки розширилися. На часі розвиток і видозмінення форм і методів інформаційного обслуговування. Запровадження у бібліотеці Інтернету, розвиток електронних інформаційних ресурсів, ефективних інформаційних технологій сприятимуть її перетворенню на сучасний бібліотечно-інформаційний центр.

Таку роботу планується вести в кількох напрямках. Перший полягає у наданні читачам доступу до інформаційних ресурсів, що перебувають за межами бібліотеки. Таке обслуговування можливе відразу після підключення бібліотеки до мережі Інтернет. Джерела електронної інформації — це сучасний напрям у системі інформаційного забезпечення науковців. Бібліотечні працівники надаватимуть консультації з пошуку у мережі, допомагатимуть у використанні ресурсів інших бібліотек, користуватимуться реферативними і повнотекстовими базами даних наукових установ, інформаційних центрів. Завдяки таким заходам буде посилено роль бібліотеки як інформаційного посередника.

Другий напрям — презентація у мережі власних інформаційних ресурсів. У планах створення сторінки на веб-сайті Інституту, на якій буде розміщено інформаційні ресурси бібліотеки, електронний каталог і повні тексти деяких електронних документів.

Мріємо про впровадження системи електронної доставки документів, коли розділи книг і статей з фондів бібліотеки надсилатимуться віддаленим користувачам за їхньою вимогою в електронній формі.

Наш колектив продовжує роботу над створенням електронних каталогів поточних надходжень, планує роботу над ретроспективним електронним каталогом, розпочавши з розділу «Археологія», займається автоматизацією бібліотечних процесів, створенням фонду електронних документів, пошуком нових методів бібліотечно-бібліографічної та інформаційної роботи.

Архів Президії НАНУ. Протоколи засідань Президії ВУАН 1931—1938 рр.

Архів Президії НАНУ. Список особового складу науково-дослідних Інститутів та установ АН УРСР. Станом на 15.01.1940. — кн. 1.

Інститут рукопису НБУВ. — Ф. XXIX. — од. зб. 542.

Науковий архів Інституту археології НАН України. Фонд ВУАК.

Науковий архів Інституту археології НАН України. ВУАК-СІМК.

Науковий архів Інституту археології НАН України. Оп. 1, спр. 3, 15, 73, 130, 155, 264, 392, 423.

ЦДАВО України ф. 3206, оп. 2, спр. 67.

Верба І. Спроба відновлення української Академії наук у Києві (кінець 1941 — середина 1942 рр.) // Український історик. — Нью-Йорк; Торонто; Київ; Львів; Мюнхен. — 1995. — Т. 32. — С. 87—99.

Вісті АН УРСР. — 1944. — № 3—4. — С. 5—7.

Дзбановський Є.О. Інститут археології АН УРСР у 1944 році // Археологія. — 1947. — № 1. — С. 183.

Історія Академії наук України 1918—1923. Документи і матеріали. — К., 1993.

Історія Національної Академії наук України 1924—1928. Документи і матеріали. — К., 1998.

Історія Національної Академії наук України 1934—1937. Документи і матеріали. — К., 2003.

Кононенко Ж.О. Із небуття // Археологія. — 1992. — № 1. — С. 103—108.

Нестуля С. Становлення Всеукраїнського Археологічного комітету ВУАН (середина 1920-х років). — Полтава, 1997.

Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія наук. Нарис історії. — К., 1993.

Одержано 15.05.2008